

УДК: 159.9

© Оветченко Ю.А., 2011 р.

Ю.А. Оветченко

Професійний ліцей будівництва
та автотранспорту, м. Харків

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Розширено уявлення про психологічні особливості професійного зростання студентів психолого-педагогічних спеціальностей. Дістало подальшого розвитку визначення можливостей застосування тренінгу особистісно-професійного зростання для майбутніх психологів і педагогів.

Ключові слова: спеціальність, фахівець, діяльність, здібності, дослідження, тренінг, експеримент, якості, проблема, освіта.

Ю.А. Оветченко

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РОСТА СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Расширено представление о психологических особенностях профессионального роста студентов психолого-педагогических специальностей. Определены возможности применения тренинга личностно-профессионального роста для будущих психологов и педагогов.

Ключевые слова: специалист, деятельность, способности, исследование, тренинг, эксперимент, качества, проблема, образование.

Yu.A. Ovetchenko

PSYCHOLOGICAL PRE-CONDITIONS OF PROFESSIONAL GROWTH OF STUDENTS OF PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL SPECIALITIES

The extended picture of psychological features of professional growth of students of psychology pedagogic specialities attained subsequent development of determination of possibilities of application of training of personality – professional growth for future psychologists and teachers.

Key words: specialist, activity, capabilities, research, training, experiment, qualities, problem, education.

Прийняті Україною стандарти та принципи забезпечення якості вищої освіти в загальноєвропейському освітньому просторі, значно підвищили вимоги до особистісних та професійних якостей майбутніх фахівців психолого-педагогічних спеціальностей. Проблема особистісно-професійного розвитку особистості знаходиться у центрі уваги багатьох вітчизняних та закордонних вчених (О.Г. Асмолов, Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.О. Бодальов, Б.С. Боришевський, Л.С. Виготський, В.Н. Дружинін, Д.Б. Ельконін, А.Г. Ковальов, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.Н. М'ясищев, К.К. Платонов,

С.Л. Рубінштейн, К. Роджерс, Е. Еріксон, Д. Зиглер, Г. Олпорт, Л. Х'ел, К. Юнг, та ін.).

Зростання обсягу самостійної та дослідницької діяльності вимагає від студентів високого рівня розвитку таких особистісних рис, як самостійність, відповідальність, вимогливість до себе та результатів своєї діяльності.

Поряд з проблемою удосконалення пізнавальних здібностей, знань, умінь та навичок, останнім часом все більше уваги приділяється проблемі формування особистісних якостей майбутніх психологів та педагогів. Одним з основних завдань вищої освіти є всебічний розвиток особистості як найбільшої цінності суспільства, що визначено Державною національною програмою "Освіта. Україна XXI століття" [9]. У програмі підкреслюється необхідність забезпечення психологічної готовності молоді до самоосвіти, усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи та громадською відповідальністю, здатності до особистісної самореалізації. У Концепції державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки проголошується необхідність визначення духовних орієнтирів в освіті, під якими розуміється самостійність, самодостатність та здатність до самореалізації особистості, її творча активність, що є основою демократичного громадянського суспільства, фактором розвитку і духовно-моральної збалансованості ринкових відносин. Уміння студента приймати відповідальність за власні дії, об'єктивно аналізувати причини своїх успіхів та невдач є необхідною умовою його інтелектуального та особистісного зростання, а також важливим внутрішнім чинником процесів саморозвитку, самовдосконалення, саморегуляції.

Об'єкт дослідження: психологічні особливості студентів професій типу «людина – людина». **Предмет** – психологічні чинники професійного зростання майбутніх психологів і педагогів. **Мета** дослідження – виявлення психологічних передумов професійного зростання майбутніх спеціалістів. **Завдання** дослідження: теоретичний аналіз проблеми, визначення комплексу методів дослідження, аналіз результатів емпіричного дослідження, обґрунтування тренінгової програми. **Методи** дослідження: опитувальники, проєктивні методи, анкетування, тренінг, методи математичної статистики.

Аналіз й узагальнення соціально-психологічної, психолого-педагогічної та методичної літератури за темою дослідження, дозволили провести експериментальну роботу з вивчення особистісних і професійних особливостей студентів психолого-педагогічних спеціальностей.

Вивчення проведених досліджень з проблеми формування особистості майбутнього фахівця у сфері психолого-педагогічної діяльності дозволило визначити структуру, показники, критерії та умови формування майбутнього психолога та педагога.

Відповідно до задач дослідження, студентів було розділено на контрольну й експериментальну групи. Студенти обох груп займалися у ВНЗ за державними програмами і навчалися традиційними методами, що включають відвідування лекцій, практичних і семінарських занять, проходження психолого-педагогічних практик.

Оскільки особистісні зміни впливають на успішність, а отже, і на професійну підготовку, було також вивчено результати навчальної діяльності студентів у процесі навчання у ВНЗ.

Зі студентами з контрольної групи ніяких тренінгових занять не проводилося. Зі студентами експериментальної групи проводилася спеціально організована корекційна робота у період навчання у ВНЗ до рівня фахівця. Проводилися індивідуальні і групові форми роботи у межах розвитку особистісно-професійних якостей і з використанням тренінгу, адекватного меті і задачам роботи.

У формуючому експерименті взяли участь 100 респондентів I-V курсів, розподілених на дві експериментальні групи. У кожній групі реалізовувалась програма розвитку особистісно-професійних якостей майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі, яка включала в себе два блоки: інформаційний і тренінговий.

Інформаційний блок представляв теоретичне підґрунтя реалізації програми і передбачав ознайомлення студентів з психологічними особливостями та закономірностями розвитку особистості.

Тренінговий блок включав проведення занять з розвитку особистісно-професійних якостей.

Ознайомлення з теоретичними основами процесу особистісно-професійного становлення забезпечило усвідомлення студентами своїх індивідуальних особливостей, поглибило їх уявлення про себе і свій актуальний стан, дало змогу побачити і відчути себе більш справжніми, аутентичними, неповторними, доброзичливими, відкритими, сильними і творчими.

Одночасно з реалізацією інформаційного блоку студентам експериментальних груп було запропоновано виконати завдання тренінгового блоку, що проходив у два етапи. Перший етап - визнання - виявився особливо складним. Студенти вчилися відділяти свої думки, почуття та вчинки від почуття власної гідності, самооцінки, концентруватися на теперішньому, а не на минулому чи майбутньому. Вони хотіли приймати себе такими, як вони є, припинити порівнювати, критикувати, звинувачувати себе, що зашкоджує процесу їх особистісного зростання. Другий етап тренінгового блоку – це етап вибору, що проявлявся у кожного студента індивідуально. З того моменту, коли студент починав з готовністю себе приймати, перед ним поставав вибір. Менша зосередженість на власних помилках робила його більш відкритим для нових думок та дій, відбувалася переоцінка цінностей.

Наступним етапом тренінгової програми було виконання студентами творчого завдання "Студенти про себе і майбутню професію". Більшість студентів (72%) має позитивне уявлення про майбутнє, пов'язане з кар'єрою, коханням, створенням сім'ї, народженням дітей. Негативне уявлення про майбутнє мають 6% студентів, які пов'язують його з бажанням узяти від життя все, що можна, зараз, а потім, що буде. До цієї групи ми також віднесли студентів з невіршеними проблемами сьогодення, що затьмарюють їх уявлення про майбутнє. Виявлено групу осіб (4% – студентів-психологів та 8% студентів-педагогів), які нейтрально ставляться до свого майбутнього. Опитувані будують деякі плани на найближчі кілька років, до яких входить закінчення університету, робота за фахом, забезпечення матеріальної незалежності, створення сім'ї тощо.

Але до кінця респонденти не впевнені у реалізації задуманого, сподіваються на волю випадку.

У дослідженні для зіставлення було задіяне студентів психолого-педагогічних спеціальностей: майбутніх психологів і педагогів. З них хлопці склали 6% загальної вибірки, дівчата – 94%; такий розподіл хлопців і дівчат є характерним для обох спеціальностей. Тому порівняльний аналіз динаміки особистісно-професійних особливостей проводився за приналежністю до конкретної спеціальності і курсу без урахування гендерного аспекту, але з урахуванням форми навчання.

Враховуючи специфіку дослідження, автор визначає найоптимальніший тип психодіагностичної ситуації – добровільна участь в експерименті. Основна увага акцентувалася на точності середньостатистичних характеристик.

Аналіз наукової літератури з проблеми розвитку студентів, свідчить про достатню її розробленість у психології й у суміжних науках: педагогіці, соціології. Проте, більшість досліджень присвячено вивченню приватних аспектів: емпатії, емоційним особливостям, ціннісним орієнтаціям, рефлексії, психічним станам і психофізіологічним проблемам [2; 4; 6; 8], мотивам [12; 13] проблемам професійного самовизначення [7; 10]. Велику увагу також приділено вирішенню деяких приватних питань, пов'язаних з окремими видами діяльності, етапами життя студентів: адаптації першокурсників, спілкуванню між студентами, спілкуванню з викладачами, стресам у студентському віці [4; 8; 11]. При цьому цілком випускається особистість.

Згідно завдань дослідження, всі методи, які використовував автор, можна розділити на два блоки: особистісний та професійний.

Самооцінку у системі професійно-рольових настанов студентів було вивчено за допомогою анкети «Студенти про себе і свою майбутню професію». Досліджено динаміку уявлень студентів про необхідні, достатньо розвинені, а також ускладнюючі професійну діяльність якості особистості. Дослідження автора спиралося на спектр якостей, отриманих Г.В. Акоповим [1], який

відокремив основні групи професійних якостей особистості фахівця вузькопрофесійні та загально характерологічні.

Вузькопрофесійні якості включають:

- спеціальні: теоретичні знання за фахом; знання власного предмету; інтерес, захоплення власним предметом;
- методичні: знання методики;
- соціально-психологічні: знання психології, вміння знайти вихід з несподіваної ситуації, розуміння людей, організаторські здібності, вміння привернути увагу тощо;
- практичні: досвід, практичні вміння і навички.
- Загально характерологічні якості поділяються на:
 - інтелектуальні: ерудиція, винахідливість, уважність, вміння планувати, переконувати, вільно говорити, логічне мислення, пам'ять, гумор, мова, уява, імпровізація, системність у роботі, спостережливість;
 - емоційно-вольові: цілеспрямованість, завзятість, активність, енергійність, терпіння, посидючість, витриманість, рішучість, нервовість, самоволодіння, злість, дратівливість, твердість характеру, сила волі, емоційність, неорганізованість, недовірливість, самоконтроль, імпульсивність, оптимізм тощо;
 - сферу відносин: справедливість, вміння слухати, вимогливість, принциповість, відповідальність, товариськість, чуйність, тактовність, доброта, уважність, об'єктивність, самокритичність, гордість, працьовитість, почуття обов'язку, грубість, діловитість, співчуття, любов до людей тощо.

У статі показано, що головною ідеєю тренінгу особистісно-професійного становлення студентів психолого-педагогічних спеціальностей в процесі підготовки у ВНЗ є концепція професійної ідентичності. Вона розуміється як багатовимірний та інтеграційний психологічний феномен, що забезпечує людині цілісність, тотожність і визначеність та розвивається під час професійного навчання разом із становленням процесів самовизначення, самоорганізації і персоналізації, а також обумовлюється розвитком рефлексії. Встановлено, що задачі тренінгу вирішуються шляхом розвитку рефлексії (що я роблю, і в чому

значення того, що я роблю), залучення розумових засобів для аналізу прототипу професійної діяльності, проектування образу професійного майбутнього, вдосконалення інтерактивного і перцептивного боків спілкування, осмислення власної професійної позиції.

Підкреслюється, що саме психологи та педагоги відчувають найбільші труднощі у процесі особистісно-професійного становлення.

Встановлено, що рівень вивченості проблеми розвитку особистісно-професійних якостей особистості студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах, не можна визнати таким, що задовольняє сучасні потреби суспільства. Було визначено, що досліджувана автором проблематика знайшла відображення у фундаментальних дослідженнях О.Г. Асмолова, Г.О. Балла, І.Д. Бега, О.О. Бодальова, Б.С. Боришевського, Л.С. Виготського, В.Н. Дружиніна, О.К. Дусавицького, Д.Б. Ельконіна, Е. Еріксона, А.Г. Ковальова, Г.С. Костюка, О.М. Леонтєва, Б.Ф. Ломова, В.Н. М'ясищева, К.К. Платонова, С.Л. Рубінштейна, К. Роджерса, К. Юнга, Г. Олпорта, Л. Х'єла, Д. Зиглера тощо.

Показано, що ступінь професіоналізму сучасного психолога та педагога залежить від рівня розвитку його професійної компетентності, а це передбачає, в своїй основі, високий рівень комунікабельності особистості, її саморегуляції, рефлексії у контексті формування особистісно-професійних якостей.

З'ясовано, що зростання обсягу самостійної та дослідницької діяльності вимагає від студентів високого рівня розвитку таких особистісних рис, як самостійність, відповідальність, вимогливість до себе та результатів власної діяльності.

Уміння студента приймати відповідальність за власні дії, об'єктивно аналізувати причини с успіхів та невдач є необхідною умовою його інтелектуального та особистісного зростання, а також - важливим внутрішнім чинником процесів саморозвитку, самовдосконалення, саморегуляції. Рівень сформованості особистісних та професійних якостей особистості майбутнього фахівця завжди відбивається у специфіці його поведінки, спілкуванні, науковій та суспільній діяльності. Це знаходить своє відображення у багатьох дослідженнях

психологічних аспектів ефективності підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ О.К. Дусавицького, О.Ф. Іванової, Н.П. Крейдун, О.Д. Научитель, Є.В. Заїки, Л.М. Яворовської, Н.В. Чепелевої, С.Д. Максименко, Л.В. Долинської, Н.І. Пов'якель, В.Г. Панка, Т.С. Яценко тощо.

Отже, проблема підвищення рівня сформованості особистісно-професійних якостей особистості студентів вищих навчальних закладів психолого-педагогічних спеціальностей є актуальною та потребує більш детального вивчення.

Список літератури

1. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – С. 3-7.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2 т. – М.: Педагогика, 1980. – Т.1. – 232 с.
3. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 104 с.
4. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. – К.: УДПУ, 1998. – 182 с.
5. Державна національна програма „Освіта. Україна ХХІ століття”. – К.: Інститут системних досліджень освіти України, 1994. – 61 с.
6. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994. – 62с.
7. Лисовский В.Т. Ценностные установки и жизненные планы личности. – М.: Мысль, 2000. – 178 с.
8. Малисова И.Ю. Психологические знания как фактор формирования ценностных ориентации личности // Психол. журнал. – 1994. – Т.14. – №4. – С.94-102.
9. Маслоу А.Г. Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
10. Мельников В.М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию личности. – М.: Мысль, 1985. – 319 с.
11. Мирошников М.П., Михайлов А.Н., Рожанец Р.В. Психическое здоровье и адаптация студентов // Состояние здоровья и работоспособности студентов вузов: Сб. науч. тр. – М., 1974. – 226 с.
12. Панок В.Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – №4. – С. 5-7; №5. – С.4-6.
13. Пов'якель Н.І. Професійна рефлексія психолога-практика // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – №6-7. – С. 3-6.